

מדינת ישראל

משרד המשפטים

ט"ז כסלו תשע"ח
04 דצמבר 2017

לכבוד:

ח"כ ניסן סלומיאנסקי
יו"ר ועדת חוקה חוק ומשפט

הכנסת

הנדון: שמיעת אנשים עם מוגבלות בהליך בעניינם - פעילות הסיוע המשפטי במשרד המשפטים

רקע – מערך המייצגים בתחום הכשרות המשפטית בסיוע המשפטי

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מפעיל מערך מייצגים ארצי לתחום הכשרות המשפטית והזיקנה מאז אוקטובר 2015. המערך הוקם על רקע ההבנה בצורך בביצוע התאמות הדרושות לסיוע לאנשים זקנים ולאנשים עם מוגבלויות המצויים בצמתים הנוגעים להגבלת חירותם באמצעות מינוי אפוטרופוס וקבלת החלטות בעניינם.

המערך הייעודי שפיתח הסיוע המשפטי כולל עורכי דין העוברים הכשרה בתחומים אלה. ההכשרה כוללת כלים לביורר רצונו של האדם בעל המוגבלות וליתור - יחד עם האדם - הסדרים מידתיים, המסייעים לו בהתנהלות היומיומית ושומרים על מירב חירותו לקבלת החלטות ביחס לחייו. הסיוע המשפטי מייצג אנשים עם מוגבלויות אשר על רקע משבר אישי, מחלה או תאונה נקלעים לקושי בניהול ענייניהם, וזקוקים למעטפת חברתית – מעוגנת משפטית, שתסייע להם לשוב למיטבם, להבדיל מהגבלת חירותם. הסיוע המשפטי מפעיל בתחומים אלה ייצוג מתוחכם, חדשני, אקטיבי, הפועל וחי "שטח" אצל האדם, ובסביבתו. המדובר בחידוש בעל ערך בינלאומי, אשר הוזכר כבר בפרסומים בעולם.

חובת השמיעה

סעיף 33 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב-1962 קובע את הנסיבות בהן ניתן למנות אפוטרופוס לאדם. אנשים עם מוגבלויות ייתפסו פעמים רבות כמי שאינם יכולים "דרך קבע או דרך ארעי לדאוג לענייניו, כולם או מקצתם, ואין מי שמוסמך ומוכן לדאוג להם במקומו". סעיף 36 לחוק קובע כי "לפני מינוי האפוטרופוס ישמע בית המשפט את דעת האדם אם הוא מסוגל להבין בדבר וניתן לברר דעתו.

סעיף 4 לחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, תשנ"ח-1998 קובע בפרק עקרונות היסוד, כי "אדם עם מוגבלות זכאי לקבל החלטות הנוגעות לחייו, על פי רצונו והעדפותיו, והכל בהתאם להוראות כל דין".

מדינת ישראל

משרד המשפטים

שמיעת האדם בהליך משפטי שהוא צד לו היא זכות יסוד. לא כל שכן כשההליך המשפטי ננקט בעניינו של אותו אדם, תוך אפשרות להגביל חירותו וזכויותיו וכוחו להחליט על חייו בעילה שעניינה "חוסר מסוגלות לדאוג לענייניו".

למרות הוראות החוק הנזכרות, ברירת המחדל בפועל היתה ועודנה אי שמיעה בהליך, ולא להיפך. מחקרים והפרקטיקה המקצועית מלמדים, כי מעל 95% מהאנשים – אינם נשמעים בהליך המשפטי המתנהל בעניינם בלעדיהם - בסוגיית כשרותם המשפטית. בכל אותם מקרים מצורף מסמך רפואי מטעם מבקש האפוטרופסות, הקובע כבשגרה (נכון להיום, באמצעות סימון של X בטופס) – כי האדם "אינו מסוגל" להביע דעה לעניין המיני. לרוב האנשים מתויגים באמצעות אבחון רפואי כ"לא מסוגלים", אף כי הם מסוגלים להביע דעה, רצון והעדפות, בכלל - ולעניין הנדון בפרט.

אגדנו מספר מקרים שטיפלנו בהם בשנים האחרונות, המלמדים על כך ששמיעת האדם שנטען כלפיו ש"אינו מסוגל" או שאין טעם בשמיעתו, עשתה שני שינויים מהותיים: האחד, התברר שהאדם מסוגל להביע דעה ורצון, בניגוד לטענה שנשמעה כנגדו; השני, התברר ששמיעתו המותאמת של האדם הכרחית להבנת מצבו ולקביעת גורלו בהליך המשפטי, ולקידום זכויות בהמשך ההליך. המקרים מובאים ללא פרטים מזהים.

אנו סבורים, ששמיעת אדם בהליך בעניינו היא לא רק זכות יסוד, אלא שאי קיומה עלול להביא לעיוות התוצאה המשפטית ולפגיעה קריטית בזכויות, לעתים ללא דרך חזרה.

תמונת מצב : מקרים בטיפול הסיוע המשפטי במשרד המשפטים

1. **ביטול האפוטרופסות במהלך הדיון מיד לאחר שמיעה מותאמת** - ר.ג. הוא אדם עם מוגבלות בשנות ה-20 לחייו, שלבקשת משרד הרווחה מונה לו אפוטרופוס בהתבסס על אבחנה רפואית שכללה חוות דעת פסיכיאטרית. הוא הוצא מביתו לפנימיות מגיל קטן, ולאחר מכן עבר בין מוסדות פסיכיאטריים. מונה לו אפוטרופוס, לכל ענייניו – גוף ורכוש והוא הוכנס להוסטל בניגוד לרצונו ב"צו השמה". **הוא לא הצליח להתמודד כנגד עמדה עיקשת בדבר הכרחיות האפוטרופסות**, שנתמכה בחוות דעת פסיכיאטרית. במפגש צוות רב מקצועי (שכלל האפוטרופוס, עו"ס ההוסטל, מרכזת לתחום אוטיזם ממשרד הרווחה ועוד) ואשר נערך בהוסטל על מנת לדון בתכנית טיפולית, נמסר לו שאינו יכול להגיד דברים או להיות נוכח, והוא המתין מחוץ לדלת כל המפגש.

בהתערבות הסיוע המשפטי, ר.ג. נשמע בהליך משפטי חדש בעניינו, הוא הכין את הדברים באופן סדור מראש, קבל הסבר לגבי אופי ואופן ההליך, ונשא אותם תוך שקרא את הדברים

מדינת ישראל

משרד המשפטים

ממכשיר האיפד שלו באולם. במקום - במועד הדיון - ביטל בית המשפט את האפוטרופוסות לאור ההתרשמות הבלתי אמצעית והמותאמת מהאדם.

2. מינוי אפוטרופוס וקביעת מקום מגורים של בן 29 בבית אבות בלי שמיעה - א.ב. הוא אדם בן 29 שאובחן בגיל 16 עם טרשת נפוצה ומזה שנים התגורר במוסדות. מחלתו הוגדרה חשוכת מרפא. לבקשת משרד הרווחה מונה לו אפוטרופוס ללא שמיעתו ואף הוצא צו הרחקה נגד אמו, שנטען שמאכילה אותו במזון מזיק לו, וכי היא מטרידה את המוסד. הוא הוכנס לבית אבות לפני שנים ונותר שם, לאחר ש"לא נמצא מוסד מתאים", ומעולם לא נשמע בבית המשפט. בשלב מסוים, אושפז בבית החולים עם פצעי לחץ בדרגה ארבע. בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, הגיעה למיטתו בבית החולים עורכת דין, והתברר לה כי עומד על דעתו היטב, מסביר עצמו מצוין – בניגוד לנטען בעניינו, וכי הוא יודע לספר שמעוניין בקשר עם אמו, ושלא תורחק ממנו. א.ב. היה במצב שהוגדר "סופני" וללא מרפא, ולא היו לו בני משפחה למעט אמו. לאחר שעמדנו נשמעה, הוא הוצא בדחיפות מבית האבות למוסד טיפולי מתאים, לפי רצונו, ועמדנו הובאה בפני בהמ"ש.

3. אשה בגיל זיקנה – לאחר שמיעה מותאמת כפיית הטיפול הרפואי בוטלה - ע.ג. היא אשה בשנות ה-70 לחייה, רופאה במקצועה. בשלב מסוים עזבה את עבודתה והחלה מסתגרת, נותרה ערירית וחיה בהזנחה. לבקשת הרווחה מונה לה אפוטרופוס על סמך חוות דעת פסיכיאטרית בעניינה, ללא שמיעתה. בהמשך בקש האפוטרופוס לכפות עליה טיפול רפואי בהליך משפטי והיא התנגדה וברחה מבית החולים כדי להימנע מהטיפול. בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, התברר שהתנגדותה לטיפול נובעת מחששה מראקציה בין התרופה שהיא נוטלת על דעתה (מתוך ניסיונה כרופאה) ובין התרופות שבקשו לתת לה בבית החולים. כמו כן, רצתה להיות מעורבת בתכנית הטיפולית – וסרבו לכך. בדיון שהתקיים, בית המשפט התרשם מהבנתה ומהידע ומבקשתה המוצדקת. בית המשפט הורה לרופאים ולאפוטרופוס לערוך תכנית טיפולית בשיתוף עמה ולא לכפות עליה טיפול בניגוד לרצונה.

4. אדם בגיל זיקנה שחי בהזנחה – בשמיעה בוטלה האפוטרופוסות - ז.ח. הינו אדם בעל מוגבלות בשנות ה-80, ערירי, חי בהזנחה, ללא חשמל ומים ומקבץ נדבות. הוגשה בקשה למנות לו אפוטרופוס נוכח ההזנחה, שאפינה את חייו שנים. ואמנם, מונה לו אפוטרופוס ללא שמיעתו. בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, ולאחר שההליך הונגש והוסבר לו, האיש נרתם לעניינו. האיש הגיע לדיון בבית המשפט, הבהיר עצמו בדרכו, והיה ברור שעומד על דעתו היטב, למרות אורח חייו. לאחר שנשמע בבית המשפט, בוטלה האפוטרופוסות, והוא קיבל סיוע בחיבור לתשתיות חשמל ומים.

מדינת ישראל

משרד המשפטים

5. מינוי אפוטרופוס בלי שמיעה לבני זוג יחד – ביטולה לאחר שמיעה ומינוי תומך - בני הזוג ה. בשנות ה-50 לחייהם, האשה מאובחנת עם מוגבלות שכלית התפתחותית והבעל לאחר תאונה ופגיעת ראש. בעברם היו חברי קיבוץ ושם דאגו לעניינם. לאחר שהקיבוץ הופרט ולבקשת הרווחה, בטענה שהם "חשופים לניצול", **מינו להם אפוטרופוס לניהול עניינם מבלי שנשמעו ומבלי לבחון חלופות למניעת ניצול.** בני הזוג הרגישו שעצמאותם נשללה. בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, **הם השמיעו עמדתם בבית המשפט, שם בקשו לבטל את האפוטרופוסות - ובית המשפט אמנם ביטל אותה.** על מנת לסייע בניהול ענייניהם הכספיים, מונה להם תומך בקבלת החלטות, וחירותם נשמרה.
6. ביטול אפוטרופוסות לאחר שמיעה ומינוי תומכת בקבלת החלטות - נ.ב. הוא אדם בשנות ה-40 לחייו, מאובחן עם מוגבלות שכלית התפתחותית. גרוש ואב לילדה קטינה. מתקיים מהכנסות בסך כולל של כ- 5,000 ₪, הכוללים קצבת נכות ועבודה. **לבקשת הרווחה, מונה לו אפוטרופוס, וזאת ללא שמיעתו, בטענה שחשוף לניצול.** בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, **האיש נשמע בבית המשפט והתברר, כי מתנהל באופן עצמאי, עובד לפרנסתו. על מנת למנוע פגיעה בעצמאותו, מונתה תומכת בקבלת החלטות ותואם סיוע באמצעות מערך הדיור והעו"ס במקום, תוך ביטול האפוטרופוסות.**
7. מינוי אפוטרופוס לאדם דר רחוב – ושמיעה שהולידה חוות דעת לביטול האפוטרופוסות - ב.ק. הוא דר רחוב שאובחן כאלכוהוליסט, בשנות ה-50 לחייו, ולא נמצא לו משך שנים מענה בדיור ציבורי. האיש אובחן עם שחפת, אושפז בבית החולים ולבקשת הרווחה **מונה לו אפוטרופוס, וזאת ללא שמיעתו.** לאחר שהחלים, האפוטרופוס בקש להעבירו לבית אבות והוא התנגד, והאפוטרופוס בקש לעשות כן בכפייה, בטענה שדחיית פתרון הדיור הינו "בלתי רציונאלי". בעקבות התערבות הסיוע המשפטי, **האיש נשמע והתברר, כי התנגדותו לבית האבות נבעה משתי סיבות:** המקום המוצע היה סיעודי והוא בקש מקום מותאם לתיפקודו, וכן העדיף לגור עם בני גילו; הוא בקש לבדוק אפשרות להתגורר בדיור יחד עם הוריו הזקנים, אליהם היה חומק בלילות וישן אצלם (בדיור לא הרשו לו להתגורר כשבקש זאת, בטענה ש"אינו מתאים"). בקשתו נשמעה, ואף במקביל ניתנה חוות דעת רפואית, כי אין כל צורך באפוטרופוסות.
8. אדם בשנות ה-80 לחייו ומחובר לחמצן - בשמיעתו בבהמ"ש מביע דעה היטב והתברר שהוחתם על מכירת המשק בניגוד לרצונו - ד.פ. בעל מוגבלות פיזית בשנות ה-80 לחייו, אב לשה, המסוכסכים סביב הרכוש הכולל משק וחנויות שהיו בבעלותו. אחת הבנות בקשה להתמנות לו אפוטרופוס וטענה שחי בהזנחה ואינו מסוגל להביע דעה או להתנהל עצמאית.

מדינת ישראל

משרד המשפטים

בעקבות מעורבות הסיוע המשפטי, הובהר שהאיש עומד על דעתו, מביע רצון והעדפות, אם כי נדרשות התאמות לשם שמיעתו (בין היתר – מחובר למכשירים ומדבר בקול חלש מאד). הוא הגיע לבית המשפט מיוצג ונשמע בהתאמות, הבהיר, כי הוחתם בכח על מכירת המשק, וכי מעוניין לשוב לביתו עם עזרה וטיפול.

9. **ייצוג רצון משוער בבקשה לכפיית טיפול רפואי שלא ניתן לברר רצון עקב מצב רפואי –**

שמיעה אינסטרומנטלית - אשה בשנות ה-90, הבנות והנכדים עם קשיים ומונה לה אפוטרופוס ללא שמיעתה. לאחר שנים, משמצבה הרפואי התדרדר ואובחנה עם דמנציה מתקדמת ומחלות נוספות, בקשו לבצע קטיעת רגל מעל לברך, ולא נמצאה הדרך לברר דעתה, עקב מצבה הרפואי.

בעקבות מעורבות הסיוע המשפטי, הוגשה בקשה בשמה של ש.ר. לברר מה תוחלת חייה הנוכחית, והתייחסות להארכת חייה לאחר הניתוח וההשפעה על איכות חייה. הסיוע המשפטי בקש גם לייצג את רצונה המשוער בקיום הניתוח במצבה, על סמך מידע שנאסף מעברה. מיד עם הגשת עמדת הסיוע המשפטי, קבעו הרופאים כי למעשה היא "נוטה למות" וחזרו בהם מרצונם לבצע את הניתוח.

10. **לאחר שמיעה התברר שהגרש העביר את דירתה על שמו** - בעניין א.א. הוגשה בקשה למנות

לה אפוטרופוס, וזאת ללא שמיעתה. לאחר מעורבות הסיוע המשפטי, ולאחר שנשמעה, התברר שהגרש החתים אותה במרמה על מסמכים למכירת רכושה בסמוך להליך למינוי אפוטרופוס עבורה. בעקבות שמיעתה הוגשה תביעה כספית נגד הגרש והוטל עיקול על חשבונותיו למניעת העברת הכספים.

11. **מינוי אפוטרופוס ללא שמיעה – והליך לביטול** - ר.ד. בן 28, הועבר בין מוסדות, יתום

מהורים, ומונה לו אפוטרופוס ללא שמיעתו. לאחר מעורבות הסיוע המשפטי, התברר שעובד באופן עצמאי ומתנהל היטב ואין צורך באפוטרופוסות. העו"ס בהוסטל הביע תרעומת וכעס כלפיו שפנה עצמאית לביטול האפוטרופוסות.

12. **השכנה מונתה אפוטרופוסית ללא שמיעה – כשנשמע התברר שמכרה את דירת הוריו** - נ.

מאובחן עם סכיזופרניה, השכנה ניקתה את ביתו, יצרה קשרים עמו, ומונתה לו כאפוטרופוסית "בהסכמתו"-לכאורה, וללא שמיעתו. לאחר התערבות הסיוע המשפטי ומשנשמע, התברר שמכרה את דירת הוריו ונטלה את התמורה. ניתן לו סיוע נחוץ לשמירה על נכסיו.

13. **בקשה למנות אפוטרופוס חיצוני בשל "העברת כספים לילדים"** – משמיעה התברר שזה

רצון האשה - ר.ש., מאובחנת עם דמנציה, אם לשני בנים בגירים. לאחר שהתברר שהעבירה

מדינת ישראל

משרד המשפטים

להם רכוש הרווחה ביקשה למנות אפוטרופוס וכן לתבוע את הבנים להשבת כספים שקבלו מאמם. לאחר התערבות הסיוע המשפטי ואחרי שנשמעה, התברר שאינה מעוניינת לתבוע את הבנים, בקשה שהם כולם "יחיו בשלום", ובקשת הרווחה נדחתה.

סיכום והמלצות

אנו סבורים, כפי שהמקרים הללו מלמדים, כי שמיעתם של אנשים בהליכים בעניינם, ושיתופם המותאם בתהליכי קבלת ההחלטות, הוא הכרחי. חשוב לפעול לפתח עוד שירותי תמיכה, ליווי וסיוע בקהילה; להעשיר את עולם ההתאמות – ולהנחיל אותו במוסדות ציבור, בתהליכי קבלת החלטות (ועדות מקצועיות וכד') ובבתי המשפט; להתאים את הפרוצדורה לאנשים – ולא לצפות שהאנשים יתאימו עצמם. ברירת המחדל צריכה להיות שמיעה ושיתוף, וחשוב לפתח את הכלים והמנגנונים המקצועיים הדרושים כך שיהיו זמינים ונגישים לכל אדם.

"שמיעה" איננה סוגיה טכנית. לא אחת נדרשים ליווי מקצועי וסיוע, פשוט לשוני ושימוש בעזרים טכניים ויצירתיים, על מנת לאפשר שמיעה מיטבית. חשובים העיתוי, המקום, האופן, כמו גם שיתוף אנשי מקצוע, הליווי והתמיכה לאדם. לא פחות חשובים - ההכשרה המקצועית ל"שומע" כדי שיוכל להקשיב. ובלב השינוי – נדרשת הכשרת הלבבות.

הסיוע המשפטי במשרד המשפטים מפעיל את מערך המייצגים ארצי לתחום הכשרות המשפטית והזיקנה בדיוק לשם כך. על מנת לאפשר, לקדם ולסייע, באופן ממוסד, שמיעה מותאמת של האדם בכל הליך בעניינו. וזאת, תוך יצירת איזון בהליך, ובאופן ראוי ומכבד.

ד"ר מיטל סגל-רייך, עו"ד

ממונה ארצית – ייצוג זקנים וכשרות משפטית

העתק:

עו"ד גלעד סממה, ראש הסיוע המשפטי
עו"ד אביטל בגין, ממונה ארצית (מדיניות ציבורית), הסיוע המשפטי.